

www.ketab.ir

کتابخانه ملی ایران

- سرشناسه: مارکس، کارل، ۱۸۱۸-۱۸۸۳ م
- عنوان: سرمایه / نقد اقتصاد سیاسی، جلد دوم
- پدیدآورنده: کارل مارکس (Marx, Karl)
- ترجمه: حسن مرتضوی
- مشخصات نشر: تهران: لاهیتا، ۱۳۹۳
- مشخصات ظاهری: ۶۷۰ صفحه
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۷۱۹-۴-۸
- وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
- یادداشت: عنوان اصلی: *Capital, Critique of Political Economy, Vol II*
- یادداشت: ج. ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۳) (فیپا)
- یادداشت: کتاب‌نامه
- یادداشت: نمایه
- موضوع: سرمایه
- موضوع: اقتصاد
- شناسه‌ی افزوده: مرتضوی، حسن، ۱۳۴۰، مترجم
- رده‌بندی کنگره: ۴ / HB۵۰۱ س ۱۳۹۲ م
- رده‌بندی دیویی: ۳۳۵/۴۱
- شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۳۳۰۹۷۷۵

نشر لاهیتا (شملہی کوچک): تهران، خ. مطین، قری فیروزدھقان، شمارہی ۲۸، زنگ ۷
تلفن: ۱۰۶۳

عنوان: سرمایہ / نقد اقتصاد سیاسی، جلد دوم
پدیدآورنده: کارل مارکس (Marx, Karl)
مترجم: حسن مرتضوی
مدیر هنری و طراح گرافیک: فاطمہ رضانی
حروف چین و صفحه‌آرا: دفتر نشر لاهیتا
لیتوگرافی: سازمان چاپ و انتشارات
چاپ جلد: چاپ صنوبر
چاپ متن: سازمان چاپ و انتشارات
صحافی: سازمان چاپ و انتشارات
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۳
شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه
بها: ۵۰۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۷۱۹-۴-۸

همہی حقوق این اثر، برای نشر لاهیتا محفوظ است.

فهرست

۱۱	پیش‌گفتار مترجم
۱۷	بازتولید اجتماعی، گردش سرمایه و جست‌وجو برای جامعه‌ای جدید (پی‌تر هیودیس)
۴۵	مقدمه: بازتولید استاران بر مجلد دوازدهم بخش دوم آثار کامل مارکس - انگلس
۷۱	مقدمه: بازتولید استاران بر مجلد سیزدهم بخش دوم آثار کامل مارکس - انگلس
۱۱۵	پیش‌گفتار
۱۳۳	پیش‌گفتار بر زیراتک دوم
۱۳۵	پاره‌ی یکم: استحباب سرمایه و دورپیمایی آن‌ها
۱۳۷	فصل اول: دورپیمایی سرمایه بر پایه پولی
۱۳۸	I. نخستین مرحله، $M-C$
۱۴۵	II. دومین مرحله، کارکرد سرمایه در تولید
۱۴۹	III. سومین مرحله، $C'-M'$
۱۶۰	IV. دورپیمایی تام‌وتمام
۱۷۳	فصل دوم: دورپیمایی سرمایه‌ی مولد
۱۷۴	I. بازتولید ساده
۱۸۷	II. انباشت و بازتولید در مقیاس گسترده
۱۹۱	III. انباشت پول
۱۹۳	IV. دست‌مایه‌ی ذخیره
۱۹۷	فصل سوم: دورپیمایی سرمایه‌ی کلایی
۲۱۱	فصل چهارم: سه شکل دورپیمایی
۲۳۱	فصل پنجم: زمان گردش
۲۳۹	فصل ششم: هزینه‌های گردش
۲۳۹	I. هزینه‌های صرف گردش
۲۳۹	۱. زمان خرید و فروش
۲۴۳	۲. دفترداری
۲۴۵	۳. پول
۲۴۶	II. هزینه‌های انبارداری

۲۴۶	۱. ذخیره سازی به طور کلی
۲۵۲	۲. ذخیره ی کالایی به طور خاص
۲۵۷	III. هزینه های حمل و نقل
۲۶۱	پاره ی دوم: برگشت سرمایه
۲۶۳	فصل هفتم: زمان برگشت و تعداد برگشت
۲۶۷	فصل هشتم: سرمایه ی پایا و سرمایه ی در گردش
۲۶۷	I. تمایزهای صوری
۲۷۸	اجزاء سازنده، جای گزینی ها، تعمیرات، انباشت سرمایه ی پایا
۲۹۳	فصل نهم: برگشت کامل سرمایه ی پرداخت شده: چرخه های برگشت
۲۹۹	فصل دهم: نظریه های درباره ی سرمایه ی پایا و سرمایه ی در گردش. فیزیوکرات ها و آدام اسمیت
۳۲۵	فصل یازدهم: سرمایه ی دوباره ی سرمایه ی پایا و سرمایه ی در گردش. ریکاردو
۳۳۹	فصل دوازدهم: دوره ی کار
۳۴۹	فصل سیزدهم: زمان تولید
۳۵۹	فصل چهاردهم: زمان گردش
۳۶۹	فصل پانزدهم: تأثیر زمان برگشت بر سرمایه ی پرداخت شده
۳۷۸	I. دوره ی کار و دوره ی گردش پول
۳۸۲	II. دوره ی کار، بلندتر از دوره ی گردش است
۳۸۷	III. دوره ی کار، کوتاه تر از دوره ی گردش است
۳۹۱	IV. نتایج
۳۹۶	VI. تأثیر تغییر قیمت ها ..
۴۰۵	فصل شانزدهم: برگشت سرمایه ی متغیر
۴۰۵	I. نرخ سالانه ی ارزش اضافی
۴۲۰	II. برگشت سرمایه ی متغیر انفرادی
۴۲۵	III. برگشت سرمایه ی متغیر از منظر اجتماعی
۴۳۱	فصل هفدهم: گردش ارزش اضافی
۴۳۶	I. بازتولید ساده
۴۵۶	II. انباشت و بازتولید گسترده
۴۶۳	پاره ی سوم: بازتولید و گردش کل سرمایه ی اجتماعی
۴۶۵	فصل هجدهم: مقدمه
۴۶۵	I. موضوع این پژوهش
۴۶۸	II. نقش سرمایه ی پولی

۴۷۳	فصل نوزدهم: بازنمایی‌های پیشین موضوع
۴۷۳	I. فیزیوکرات‌ها
۴۷۶	II. آدام اسمیت
۴۷۶	۱. دیدگاه‌های عام اسمیت
۴۸۴	۲. تجزیه‌ی ارزش مبادله‌ای توسط اسمیت به $v+s$
۴۸۷	۳. جزء سرمایه‌ی ثابت
۴۹۲	۴. سرمایه و درآمد از منظر آدام اسمیت
۴۹۹	جمع‌بندی
۵۰۳	II. ناسندگان متأخر
۵۰۷	فصل بیستم: بازتولید ساده
۵۰۷	I. تدوین مس
۵۱۰	II. دو بخش
۵۱۳	III. مبادله بین دو بخش
۵۱۷	IV. مبادله درون بخش
۵۲۶	V. مبادلات با وساطت گردش پولی
۵۳۷	VI. سرمایه‌ی ثابت در بخش I
۵۴۰	VII. سرمایه‌ی متغیر و ارزش اضافی در دو بخش
۵۴۴	VIII. سرمایه‌ی ثابت در هر دو بخش
۵۴۸	IX. نظری‌ی جمالی به آدام اسمیت، استورش و رامزی
۵۵۲	X. سرمایه و درآمد: سرمایه‌ی متغیر و مرزها
۵۶۳	XI. جای‌گزینی سرمایه‌ی پایا
۵۶۷	۱. جای‌گزینی جزء ارزش استهلاکی در شکل پولی
۵۷۲	۲. جای‌گزینی سرمایه‌ی پایا به صورت جنسی
۵۸۲	۳. نتایج
۵۸۵	XII. بازتولید مصالح پولی
۵۹۶	XIII. نظریه‌ی بازتولید دستوت دو تراسی
۶۰۷	فصل بیست‌ویکم: انباشت و بازتولید در مقیاس گسترده
۶۱۰	I. انباشت در بخش I
۶۱۰	۱. تشکیل اندوخته
۶۱۴	۲. سرمایه‌ی ثابت اضافی
۶۱۸	۳. سرمایه‌ی متغیر اضافی

۶۱۹	II. انباشت در بخش II
۶۲۳	III. نمایش نموداری انباشت
۶۲۷	۱. نمونه‌ی اول
۶۳۱	۲. نمونه‌ی دوم
۶۳۷	۳. مبادله‌ی II در صورت انباشت
۶۴۰	IV. نکات تکمیلی
۶۴۳	واژه‌نامه
۶۴۵	اعلام‌رسانی
۶۵۱	نمای کلی
۶۶۳	نمایه‌ی اشخاص
۶۶۵	فهرست مرجع

پیش‌گفتار مترجم

ترجمه‌ی مجلد دوم *سرمایه*، پس از گذشت تقریباً شش سال از انتشار مجلد اول آن، در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد. انگلس در همان آغاز پیش‌گفتار خود بر مجلد یادشده می‌نویسد: «آماده‌کردن مجلد دوم سرمایه برای انتشار کار ساده‌ای نبود، به‌ویژه به نحوی که نه تنها اثری یک‌پارچه و تا حد امکان کامل باشد، بلکه به‌عنوان اثر خود نویسنده انتشار یابد و نه ویراستار آن». این گفته بیش از هر چیز در باره‌ی تفسیر و تفسیرهای متن صادق است. پیش‌فرض اولیه در ترجمه این است که با اثر واحدی از فرد واحدی روبرو هستیم که در دوره‌ی معینی نوشته شده است. اما هر مترجم مجلدهای *سرمایه*، به‌ویژه مجلد دوم، با چالش‌های گوناگونی روبرو می‌شود. ترجمه‌ی روایت استاندارد آن در سال ۱۸۸۵ (ویراست دوم ۱۸۹۳) که توسط «پیش‌انگلس» ویرایش شد و انتشار یافت و از آن پس، به مجلد دوم مجموعه‌ی عظیم سه‌مجلد *پروژه نقد اقتصاد سیاسی* کارل مارکس معروف شد. این درواقع مسیری است که تقریباً بخش عمده‌ی مترجمان این مجموعه، از ۱۸۸۵ تا دو دهه‌ی پیش برگزیده‌اند. مسیری روشن، بدون دست‌انداز، و به‌خوبی قابل‌تکرار. هرچیز به‌قاعده، مرتب و منظم شده بود. اما با انتشار *آثار کامل مارکس و انگلس*، معروف به MEWA^۱، و به‌ویژه مجلدهای یازدهم، دوازدهم

۱. و درواقع با نظریه‌های ارزش اضافی باید گفت چهارمجلد.
۲. پس از مرگ مارکس و انگلس، نخستین تلاش برای انتشار آثار کامل آنها، *Marx-Engels Gesamtausgabe* یا به‌طور خلاصه MEGA، در شوروی در دهه‌ی ۱۹۲۰ انجام شد. اما در آغاز دهه‌ی ۱۹۶۰، پس از استالینیستی موجب توقف کار بر این ویراست شد و از مجموعه ۴۰ مجلدی که در ابتدا برنامه‌ریزی شده بود، تنها ۱۰ مجلد انتشار یافت و خود این پروژه در سال ۱۹۳۵ برای همیشه متوقف شد. دومین تلاش توسط مؤسسه‌ی مارکسیسم-لنینیسم کمیته‌ی مرکزی حزب کمونیست شوروی انجام شد که بین سال‌های ۱۹۵۴ تا ۱۹۶۶ مجموعه‌آثار این دو متفکر را در ۳۰ مجلد به‌همراه مجلدات تکمیلی به زبان روسی منتشر کرد. این چاپ روسی اساس چاپ آثار مارکس و انگلس به زبان آلمانی MIEW در ۳۹ مجلد همراه با تحقیقات بود که توسط مؤسسه‌ی مارکسیسم-لنینیسم کمیته‌ی مرکزی حزب سوسیالیست متحد جمهوری دموکراتیک آلمان انتشار یافت. سپس در سال ۱۹۷۵، دومین MEGA توسط آلمان شرقی و مسکو آغاز شد. برنامه‌ی آن، انتشار ۱۶۵ مجلد دوگانه‌ی متن و پیش‌گفتار، در یک مجلد و حاشیه‌ها و تعلیقات آن در مجلدی دیگر بود. به دنبال سقوط دیوار برلین و بسته‌شدن مؤسسه‌های حزب برلین و مسکو پس از سال ۱۹۸۹، ادامه‌ی این پروژه که تا آن تاریخ ۴۰ مجلد از آن منتشر شده بود، متوقف شد. سرانجام در دهه‌ی ۱۹۹۰، پس از یک دوره مشکلات، بنیادهای غربی، به‌ویژه مؤسسه‌ی بین‌المللی تاریخ اجتماعی در آمستردام و آکادمی علوم برلین - براندنبورگ بودجه‌ی آن را تأمین کردند. با این‌که سطح کنونی بودجه‌ی آن بسیار محدودتر از ۱۹۸۹ است و از تیراژ و ویراست‌ها بسیار کاسته شده، کنترل و ویرایشی این مجموعه به گروه متوعی از مارکس‌پژوهان عمدتاً غربی سپرده شده است. مثلاً پس از ۱۹۸۹ هیأت مشاوره‌ی آن شامل شخصیت‌های بین‌المللی مانند شلومو آوبتری، ایرینگ فتنر، اریک هابسبام، یوجین کامنکای فکید، برتل اولمان، ماکسیمیلیان روبل فکید، امانوئل والرشاین بوده است. کنترل و ویرایشی در دست بنیاد بین‌المللی مارکس - انگلس (IMES)، وابسته به مؤسسه‌ی بین‌المللی تاریخ اجتماعی، و آکادمی علوم برلین - براندنبورگ است. و گروه‌های ویراستاری آن در آلمان، روسیه، فرانسه، ژاپن، ایالات متحد و سایر کشورها فعالیت می‌کنند. برنامه‌ی کنونی MEGA شامل انتشار ۱۱۴ مجلد دوگانه در چهار بخش است: بخش ۱

و سیزدهم بخش دوم آن، دست‌نوشته‌های مارکس برای مجلد دوم در معرض دید عموم قرار گرفت. مترجم یادشده، این بار دیگر نه با یک مجلد، بلکه با ده دست‌نوشته‌ی مارکس (در مجلدات II/1.1، II/4.3، II/4.1، MEGA² II/4.1) مواجه است که طی پانزده سال تألیف و بازتألیف، بررسی و بازبررسی شده بودند. علاوه بر آن‌ها، نسخه‌ی ویراستاری انگلس (در MEGA² II/12) نیز وجود دارد که نخستین روایت کتاب دوم (و بعدها مجلد دوم) را در آن سروسامان داده است. و سرانجام، نسخه‌ی نهایی ویراست اول مجلد دوم (در MEGA² II/13) که در جاهای زیادی با نسخه‌ی ویراستاری انگلس متفاوت است.^۱ اکنون مترجم ما باید با مشکلات زیادی کلنجار برود: وی نه با یک اثر کامل، بلکه با اثری نیمه‌تمام روبه‌روست که چه از لحاظ محتوایی و چه از لحاظ بازنمایی «کل هنری» مدنظر مارکس تفاوت فاحشی دارد. علاوه بر این، اثر نیمه‌تمام یادشده، به همت والری فریدریش انگلس دست‌خوش ویرایش عمیقی شد و در روندی پریچ‌وخم، با حدود ۵۰۰۰ تغییر محتوایی ساختاربنگاری و مفهوم به زیور طبع آراسته شد. و این کتابی است که ما آن را به عنوان مجلد دوم سرمایه می‌شناسیم.

رزا لوکزامبورگ، با تکیه بر ادبیات سوسیال‌دمکرات‌های زمان وی به این روش ویراستاری اعتراض داشتند و برخی از خالص‌ترین فیلسوفان آن را، به‌ویژه در فصل‌های بیستم و بیست‌ویکم، ناشی از روش ویراستاری انگلس از یک سوی و سرکوتازی در دست‌نوشته‌های مارکس از سوی دیگر می‌دانستند، اما به هر حال توافق عمومی این بود که انگلس در مجموع، وظیفه‌ی ویراستاری‌اش را با وفاداری به متن، در چارچوب حوزه‌ای که ویرایش جایگزینی داند، انجام داده است. حتی کارل کائوتسکی که در دهه‌ی ۱۹۳۰ ویراستی را از سه مجلد سرمایه انتشار داد با اذعان به «نقص‌هایی» در کار انگلس، معتقد بود که هر کس دیگری هم، از جمله خودش، به ویرایش دست‌نوشته‌های مارکس می‌پرداخت، لزوماً نمی‌توانست اثری مطمئن‌تر و باکیفیت‌تر از کار انگلس در آورد. وی انتشار دست‌نوشته‌ها را به همان شکل اولیه‌ی خود، برای «فروغ‌بخشی به بدغه‌ها» لازم می‌دانست.^۲

آثار، مقالات و پیش‌نویس‌ها، بخش II سرمایه و مطالعات مقدماتی، بخش III مکاتبات و بخش IV دفاتر ای‌گزیده است که از مجموع برنامه‌ریزی شده تا به امروز ۵۳ مجلد آن انتشار یافته است. نقل از کتاب مارکس در حاشیه‌ی سرکوت، آندرسون، ۲۰۱۰.

۱. بگذریم از تغییراتی که مؤسسه‌ی مارکس-انگلس-لنین در مسکو در متن اصلی داده بود، و بگذاریم این نسخه‌های انگلیسی آن که جافتادگی‌های فراوانی دارد، و باز بگذریم از ترجمه‌ی ایرج اسکندری که نسخه‌ی چاپ‌شده‌ی آن در ایران حاوی ۵ تا ۶ صفحه فقط جافتادگی دارد. ر. ک. به سرمایه مجلد دوم، ترجمه‌ی ایرج اسکندری، چاپ دوم، ص. ۳۱۶ و در چاپ آن در سال‌های اخیر که با وجود عنوان ویراست جدید، این جافتادگی، تکرار شده است.

۲. کائوتسکی از زاویه‌ی دغدغه‌هایی که ویراست انگلس میان پژوهشگران ایجاد کرده بود، خواستار انتشار دست‌نوشته‌ها شد، و نه از این منظر که مارکس یوآنچه چه می‌گفته است. دست‌کم کائوتسکی از دیدگاهی تنگ‌نظرانه به انتشار مستقل دست‌نوشته‌ها معتقد بود. این را با نقطه‌نظر ویراستار مؤسسه‌ی مارکس-انگلس-لنین در مسکو مقایسه کنید که از ویراست کائوتسکی به این عنوان که متنی غیرقابل اعتماد و حاوی پیش‌گفتاری است که مارکسیسم را تحریف کرده، انتقاد کرد. از جمله برای جدول IV در فصل پانزدهم که کائوتسکی با ملاحظه‌ی نقایص آن، عنوان کرده بود که «به نظر می‌رسد کل این قطعه، با خستگی شدیدی نوشته شده اما تصحیح نشده است». ویراستار یادشده می‌نویسد: «عدم درک سستی مسایل مجلد دوم، نقش بزرگی در سوسیال‌دمکراسی آلمان ایفا می‌کند. بی‌علت نیست که کائوتسکی... آن را کاری نیمه‌تمام می‌داند» و ایرج اسکندری در توضیحی مفصل می‌کوشد ثابت کند که اصلاً

درواقع مسیر تألیف و ویرایش و انتشار مجلد دوم سرمایه تقریباً این روند را طی کرده است: مارکس برای دوره‌ای تقریباً شانزده‌ساله از ۱۸۶۵ تا ۱۸۸۱ که با وقعه‌های ممتد بیماری از هم گسیخته می‌شد، در ده دست‌نوشته که تفاوت زیادی از لحاظ حجم و مطالب و ساختاربندی داشتند، مطالب خود را برای مجلد دوم آماده کرد. اما هیچ‌یک از این دست‌نوشته‌ها به تمامی درخود و برای خود آماده و منسجم نبودند. انگلس پس از مرگ وی، به تنظیم و ویرایش این دست‌نوشته‌ها پرداخت. وی از میان ده دست‌نوشته‌ی یادشده به هفت دست‌نوشته‌ی جدیدتر اکتفا و از آن، نسخه‌ی ویراستاری خود را تهیه کرد. با این‌همه، هنگام بررسی نسخه‌ی چاپی تغییراتی در نسخه‌ی ویراستاری داد و سرانجام مجلد دوم زاده شد. اکنون با انتشار مجلدات MEGA² این گمان دیرینه که مجلد دوم همان چیزی است که مارکس هنگام نگارش دست‌نوشته‌های خود مدنظر داشت، دچار خدشه‌ی جدی شده است.

اما صرف‌نظر از این مسئله نسبتاً زیاد مجلد دوم منتشرشده و دست‌نوشته‌های خود مارکس، با توجه به سرشت سادگانه و نه تمام‌آنها (ادعایی که با انتشار دست‌نوشته‌های مجلدهای یازدهم، دوازدهم و سیزدهم MEGA² به اثبات رسید)، خودبه‌خود بین موضوع مطرح می‌شود که علت به‌پایان‌نرساندن این مجلد چیست؟ آیا می‌توان عنوان کرد که برخی از مطالب این دست‌نوشته‌ها به‌مرور زمان کهنه شده بودند و به‌دست‌آوردن یک جدید نظری مارکس مطابقت نداشتند. علاوه بر آن، رخ‌دادهای سیاسی متعددی در روسیه، آلمان، چین، ایرلند، انگلستان، آمریکا، فرانسه، آلمان و درگیری‌های عملی و ذهنی مارکس با آنها همراه بود. بیماری بلندمدتش، مانع از سرانجام‌یافتن کار شد. بی‌گمان بخش زیادی از این تحلیل درست است، اما باید توجه داشت که پانزده‌سال مدت کمی نیست و هرچند بیماری‌های ممتد مارکس موجب وقفه در کارش می‌شد، طرح مسایلی از این دست که توان فکری مارکس در دو دهه‌ی پیش از این تحلیل رفته بود، منطقی به نظر نمی‌رسد: مارکس درست در همان زمان در فعالیت‌های متعددی در زمینه‌ی عملی نقش داشته است (هزاران صفحه‌ای که مارکس در دهه‌ی آخر زندگی‌اش درباره‌ی قوم‌ناس و روش و فعالیت شدید عملی او در بین‌الملل برای آرمان‌های طبقاتی و ملی، همانند آزادی‌یست، کورن، پاریس، دفاع از مبارزات مردم روسیه، ایرلند و... رد بارز استدلال یادشده است). با این‌همه، چرا به‌رژه‌ی فکری مارکس درباره‌ی نقد اقتصاد سیاسی دچار وقفه‌ای بلندمدت شد و هرگز با هر چه به دست شتاب مجلد یکم پیش نرفت.^۱ آیا می‌توان سرشت ناقص و نیمه‌تمام مجلد دوم و مجلد سوم را ناشی از تغییر افق دید مارکس و همه‌جانبه‌ترشدن دیدگاه وی دانست، به این نحو که اکنون تمرکز اندیشه‌ی

اشباهی رخ نداده و خطا از سوی خود کائوتسکی است (سرمایه، مجلد دوم، ایرج اسکندری، ص. ۲۹۰). برای اسکندری مهم نبوده که مارکس در دست‌نوشته‌های خود چه گفته است.

۱. مارکس از ۱۸۶۵ تا ۱۸۸۱ به کار بر مجلد دوم مشغول بود. انگلس مجلد سوم را تقریباً از یک بخش از دست‌نوشته‌های ۱۸۶۵ - ۱۸۶۷ و MEGA² II/4.2 و سپس بخش‌های مفصل‌تری از یک دست‌نوشته با تاریخی بعدتر (MEGA² II/4.3, II/14) آماده کرد. در حقیقت مجلد سوم، پیش از انتشار مجلد اول آماده بود و بعدها کار چندانی نیز از سوی مارکس برای آن انجام نشد.

وی، علاوه بر تضاد کار و سرمایه در اروپای غربی، به مسایل دیگری معطوف شده بود، مسایلی چون تحولات انقلابی در روسیه‌ی استبدادی و هنوز غیرسرمایه‌داری، مبارزات ملی مردم ایرلند و لهستان، جنگ داخلی آمریکا و میارزه برای رهایی بردگان سیاه، مبارزات مردم هند و چین برای استقلال ملی و از همه مهم‌تر، توجه زیاد به قوم‌شناسی در سال‌های آخر عمر که در *دفاتر قوم‌شناسی* بارز است؟^۱ این پرسشی است که پاسخ به آن، می‌تواند به‌خوبی مناسبت اندیشه‌ی مارکس را با دنیای کنونی نشان دهد.

در ترجمه‌ی جدید فارسی جلد دوم سرمایه از چند منبع کمک گرفته‌ام:
 1. Capital, Vol. 2, London: Penguin 1978 (Penguin Classics 1990) با ترجمه‌ی دیوید
 فرنباخ به انگلیسی. مقایسه‌ی بلند از ارنست مندل که عمدتاً متکی بر دومین ویراست مجلد دوم
 سرمایه در ۱۸۸۳ و ویراست‌های بعدی منطبق بر آن است.
 2. MEGA² II/11: Karl Marx Manuskripte zum Zweiten Buch des "Kapital" 1868 bis
 1881 (Berlin Akademie Verlag, 2008)
 به ویراستاری:

Teinosuke Otani, Ljudmila Vasina, Carl-Erich Vollergraf

3. MEGA² II/12: Karl Marx: Das Kapital, Kritik der Politischen Ökonomie, Zweites
 Buch, Redaktionsmanuskript von Friedrich Engels 1884/1885 (Berlin Akademie
 Verlag, 2005)
 به ویراستاری:

Izumi Omura, Keizo Hayasaka, Rolf Hecker, Akira Miyakawa, Sadao Ohno, Shinya
 Shibata, Rayojiro Yatuyanagi

4. MEGA² II/13: Karl Marx: Das Kapital, Kritik der Politischen Ökonomie, Zweiter
 Band, Hamburg 1885 (Berlin Akademie Verlag, 2008)
 به ویراستاری:

Izumi Omura, Keizo Hayasaka, Rolf Hecker, Sejiro Kubo, Akira Miyakawa, Kenji
 Mori, Sadao Ohno, Regina Roth, Shinya Shibata, Rayojiro Yatuyanagi

من با توجه به تجربه‌ی ترجمه‌ی مجلد یکم که روایت اصلی آلمانی در متن، و در دست فرانسه
 در حاشیه گنجانده شده بود، برای ترجمه‌ی مجلد دوم نیز متن «آراسته» و «کامل‌تر» انگلس را
 در متن اصلی قرار دادم و در حاشیه‌ها متن دست‌نوشته‌های مارکس را آوردم. همانند رویه‌ای که در
 ترجمه‌ی فارسی مجلد یکم در پیش گرفته بودم، برای مجلد دوم نیز تمام متن از ترجمه‌ی انگلیسی
 دیوید فرنباخ به فارسی برگردانده شد که چنان‌که خواهید دید، جافادگی‌های فراوان و نیز تفاوت‌هایی

۱. این مسایل در دو کتاب *راه روسیه و مارکس متأخر*، اثر تئودور شائین ۱۹۸۳ و *مارکس در حاشیه‌ها*، اثر کوین آندرسون (۲۰۱۰) به‌دقت و به تفصیل بررسی شده‌اند. هر دو کتاب توسط مترجم حاضر ترجمه شده است.

با متن آلمانی داشت. سپس تمام متن فارسی با مجلد سیزدهم بخش دوم MEGA² مقایسه و تغییرات زیادی اعمال شد. پس از پایان این مرحله، موارد اختلاف متن تهیه‌شده توسط انگلس با دست‌نوشته‌های مارکس، در روندی پیچیده و به‌واقع بغرنج روشن شد که چنان‌که در حاشیه‌ی متن خواهید دید، چند دسته را در بر می‌گیرد: الف) مواردی که با هیچ عنوانی مشخص نشده‌اند؛ این‌ها تغییراتی است که انگلس هنگام تنظیم دست‌نوشته‌ی ویراستاری خود از دست‌نوشته‌های مارکس انجام داد و سپس همین تغییرات در نسخه‌ی چاپ‌شده، بی‌هیچ کم‌وکاستی وارد شد. ب) مواردی که با عنوان «افزوده به دست‌نوشته‌ی ویراستاری» یا «حذف از دست‌نوشته‌ی ویراستاری» مشخص شده است. مقصود از آن‌ها افزوده‌ها یا محذوفاتی است که انگلس هنگام تنظیم نهایی متن مجلد دوم، در دست‌نوشته‌ی ویراستاری خود اعمال کرده بود. ج) مواردی که «انگلس در متن دست‌نوشته‌ها تغییراتی داده بود ولی هنگام تنظیم متن نهایی، مجدداً همان‌ها را تغییر داد. در این گونه موارد، هم متن دست‌نوشته‌ی مارکس و هم متن ویراستاری انگلس را مشخص کرده‌ام.^۱ به این ترتیب، مطالبی که در متن اصلی داخل کروشه قرار نگرفته‌اند، آن چیزی است که نهایتاً انتشار یافت و آن‌چه در حاشیه آمده، مربوط به دست‌نوشته‌های مارکس است. هر شرط به دست‌نوشته‌ی ویراستاری انگلس است.

در این فاصله تفسیری، سه مرحله برای مجلد دوم همراه با ترجمه‌ی انگلیسی آن به دستم رسید^۲ که نکات سودمندی را شامل می‌شود و در هر یک از این سه مرحله، ترجمه‌شده به کار برده شد. علاوه بر این، برای فهم بهتر مطلب، سه مقدمه به متن اصلی افزوده شد: مقدمه‌ی پی‌تر هیودیس با عنوان «بازتولید اجتماعی، گردش سرمایه و جست‌وجو برای جامعه‌ی جدید» که معرفی جامع و تئوریک مجلد دوم و جایگاه آن در پروژه‌ی فکری مارکس است. اهمیت این سه مقدمه در این است که پیوند دقیقی را بین متن مجلد دوم و واقعیت‌های اجتماعی کنونی برقرار می‌کند و تاسف آن را برای زمانه‌ی کنونی نشان می‌دهد. سپس مقدمه‌های ویراستاران بر مجلد دوازدهم و نیز سیزدهم بخش دوم آثار کامل مارکس و انگلس ترجمه شده است. این مقدمه‌ها به درک تکوین مجلد دوم در دست‌نوشته‌ی مارکس، ویراستاری و بی‌آمدهایش، تفاوت‌های ساختاری و محتوایی دست‌نوشته‌های مارکس و دست‌نوشته‌ی ویراستاری انگلس و متن نهایی کمک بسیار چشم‌گیری می‌کند و نیز جایگاه مجلد دوم در مجلد اول و سوم، و نیز اهمیت فصل‌های معینی از آن را برای تکوین «تقصاد سیاسی تعیین می‌کند»^۳ در زیرنویس‌ها، توضیحات مترجم انگلیسی (دیوید فرنباخ) با «م.ا» و توضیحات مترجم فارسی با «م.فا» آمده است و در خود متن با علائمی ستاره‌مانند مشخص شده‌اند. هر یک از توضیحات دیگر در زیرنویس‌ها از مارکس و در جاهایی که از انگلس است، با ذکر نام او مشخص شده است.

۱. به این ترتیب، این‌ها مواردی از متن دست‌نوشته‌ها را در بر می‌گیرند که «انگلس در آن‌ها اعمال‌نظر کرده است. در نتیجه حجم وسیعی از دست‌نوشته‌های مارکس برای مجلد دوم که نه به‌طور جزئی و نه به‌طور کلی از سوی انگلس استفاده نشدند، در مجلد حاضر ترجمه نشده‌اند. متأسفانه این مشکلی است که جز با ترجمه‌ی کامل دست‌نوشته‌ها راه‌حل دیگری برای آن وجود ندارد؛ اما این، خود پروژه‌ی دیگری است.

توضیحات افزوده از سوی مارکس در خود متن با (...)، از سوی مترجم انگلیسی با [...] و توضیحات مترجم فارسی با {...} مشخص شده است. همچنین در بخش اجزای پس از متن، واژه‌نامه‌ی فارسی-انگلیسی-آلمانی، اعلام، توصیفی و دو نمایه‌ی عمومی و اشخاص، و نیز فهرستی از کتاب‌ها، روزنامه‌ها، مجلات و پرونده‌های مورد استناد مارکس در سراسر کتاب را آورده‌ایم. از خسرو پارسا و مرتضی فتحی برای بررسی مقدمه‌ی مترجم، از فریدا آفاری برای ویرایش مقدمه‌ی پی‌تر هیودیس، از کمال خسروی برای توضیح برخی مفاهیم، از محمدرضا الفت و سیاوش رضائی برای خواندن و ویرایش نکاتی در متن کتاب، و همچنین از نشر لاهیتا برای تلاش گران‌قدرش در آسازش و صفحه‌آرایی دشوار کتاب و انتشار آن، سپاس‌گزارم.

ح ۲۰

اردی‌بهشت ۱۳۹۳

www.ketab.ir